

منشور هم‌آفرینی ایران آینده (۳) تصویر ایران آینده مبتنی بر استعاره‌های پیشرفت

هم‌آفرینی ایران آینده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۲۰۳۹۳
کد موضوعی: ۳۵۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

منشور هم‌آفرینی ایران آینده (۳)؛ تصویر ایران آینده مبتنی بر استعاره‌های پیشرفت

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۱۱/۱۴

نوع گزارش:

طرح ولایحه □، نظارتی □، راهبری ■

نام دفتر:

دفتر مطالعات حکمرانی (گروه آینده‌پژوهی)

تهیه و تدوین کنندگان:

علیرضا نصر اصفهانی (مدیر گروه آینده‌پژوهی)، احمد برومند کاخکی (عضو گروه آینده‌پژوهی)، مهدی عبدالحمید (معاون پژوهش‌های حکمرانی و مدیریت)، فاطمه سادات فراهانی (عضو گروه آینده‌پژوهی)، علی عابد کمالی (عضو گروه آینده‌پژوهی)

همکار:

حسین زاهدی (پژوهشگر بنیاد توسعه فردا)

ناظران علمی:

بابک نگاهداری، مهدی عبدالحمید

گرافیک و صفحه‌آرایی:

نرجس امیراحمدی

ویراستار ادبی:

سیده مرضیه موسوی راد

واژه‌های کلیدی:

۱. ایران

۲. آینده

۳. چشم‌انداز

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۳/۰۲/۰۱

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۹
۲. چشم‌انداز ۱۴۰۴ در نگاه رهبری.....	۱۲
۳. ویژگی‌های پیشنهادی برای چشم‌انداز جدید.....	۱۳
۴. استعاره‌های پیشرفت و تصاویر ایران ۱۴۲۴.....	۱۵
۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۲۷
پیوست - خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش.....	۲۹
منابع و مأخذ.....	۳۱

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. مخروط آینده و جایگاه آینده مرجع و چشم‌انداز [۱].....	۱۰
شکل ۲. استعاره‌های پیشرفت ایران آینده.....	۱۵
شکل ۳. استعاره‌های پیشرفت ایران آینده.....	۱۷
شکل ۴. از تصاویر ساخت ایران آینده تا برنامه‌های عملیاتی و اقدامات مبتنی بر چشم‌انداز ایران.....	۱۸
شکل ۵. مضامین گفتمان نوسازی حکمرانی.....	۲۰
شکل ۶. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران بزرگ.....	۲۱
شکل ۷. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران مردمی.....	۲۳
شکل ۹. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران ثروت.....	۲۶
شکل ۱۰. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران تاب‌آور.....	۲۷
شکل ۱۱. ایران الگوی نظام پیشرفته اسلامی مبتنی بر پنج استعاره پیشرفت.....	۲۸

فهرست جدول

جدول ۱ پیوست. خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش.....	۳۰
---	----

منشور هم‌آفرینی ایران آینده (۳)؛ تصویر ایران آینده مبتنی بر استعاره‌های پیشرفت

چکیده

چشم‌انداز نوین ایران آینده در مرحله اول باید به دنبال تغییرات مثبت و چرخش‌های تحول‌آفرین در سطح حکمرانی باشد و از طریق آن، افزایش بهره‌وری (اجتماعی و اقتصادی) و بازمهندسی برخی ساختارها را تعقیب کند. نقطه شروع طرح چشم‌انداز ایران آینده، نوسازی حکمرانی برای رسیدن به ایران کارآمد، قوی و الگوی پیشرفته نظام اسلامی است. مرحله دوم، ایجاد جریان‌های حکمرانی متمرکز بر پنج سازوکار مولد پیشرفت ایران آینده است. سیمای ایران آینده در افق ۱۴۲۴، می‌تواند در پنج تصویر بدیل (و یا تلفیقی از آنها): ۱. «ایران مردمی»، ۲. «ایران بزرگ»، ۳. «ایران نوآفرین»، ۴. «ایران ثروت»، ۵. «ایران تاب‌آور» روایت شود.

پیش‌فرض طرح ایران آینده، مبتنی بر ایده «همراهی جمهوری و اسلامیت و استقلال ذاتی در جهان» بوده و بر پایه «سنت‌های الهی»، «ارزش‌های توحیدی و هویتی نظام انقلاب اسلامی» و «حمایت و دفاع از کرامت و ذات انسان‌ها» و «خانواده و سبک زندگی ایرانی-اسلامی» در سراسر جهان است و نقطه تمایز این رویکرد با روال سندنویسی ملی در «هم‌آفرینی، مشارکت‌جویی و آینده‌نگاری به‌منظور تصویرسازی ایران آینده»، «خلق روایت‌های استراتژیک چندگانه»، «توجه به کسب قابلیت‌ها و صلاحیت‌های ضروری برای حکمرانی» است.

بیان/شرح مسئله

طرح چشم‌انداز ایران آینده، موقعیت‌مند است و با شرایط ویژه و مختصات ایران فرهنگی، سیاسی، اقتصادی مطابقت دارد. در این طرح، عوامل جمعیتی، جغرافیای سیاسی، شرایط اقلیمی، امکانات سرزمینی و توانمندی علم و فناوری مورد توجه قرار می‌گیرد. چشم‌انداز ایران آینده، زنده و پویا و در عین حفظ ارزش‌های پایه خود، با نسل‌های بعد، اقتضائات روز و با سناریوهای پیشرو ارتباط می‌گیرد. چشم‌انداز ایران آینده، فرایندمحور و با شکل دهی به فضای گفتگوی ملی، به دنبال آن است که همه مردم اثر انگشت و نقش خود را در آینده ایران احساس کنند.

نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

سند چشم‌انداز ایران آینده، نقطه آغاز حرکت فکری است نه مقصد حرکت. چشم‌انداز، الهام‌بخش حرکت در مسیر پیشرفت و محرکی برای تغییرات مثبت و چرخش‌های تحول‌آفرین در سطح حکمرانی بوده که ممکن است مستلزم تصمیمات بزرگ و شجاعانه و البته حسابگرانه باشد. چشم‌انداز باید به چرایی اقداماتی نظیر تصمیم‌گیری در قبال متغیرهای اقتصاد کلان، بازمهندسی برخی ساختارها و بازآفرینی برخی نظامات حکمرانی، تعیین تکلیف دوگانه‌های سیاستی و بازبینی در سیاست‌های کلان و ... رنگ و معنا ببخشد. مسئله‌های سیاستی متکثری وجود دارند که برای هریک از آنها پاسخ‌های متنوعی مطرح شده و می‌شود.^۱ اما انتخاب حکمرانی در قبال هر پرسش باید کدام پاسخ باشد؟ آیا یکی از پاسخ‌های موجود را بپذیرد یا در پی پاسخی دیگر باشد؟ انتظار می‌رود چشم‌اندازی که از آینده مطلوب داریم، معیاری برای تصمیمات و انتخاب‌های حکمرانی فراهم آورد تا برون‌رفتی برای منازعات سیاستی و تصمیم‌گیری وجود داشته باشد و عرصه عمل بلا تکلیف نماند.^۲ چشم‌انداز آینده می‌تواند تقاضای تصمیم‌گیری عاقلانه، تدبیرگرانه و حکمت‌آمیز در خصوص این مسائل را ایجاد کند تا قابلیت‌ها و کیفیت‌های جدیدی برای نظام حکمرانی حاصل شود و گر نه، تلاش‌های چشم‌اندازسازی - حتی در صورت اجرای کامل منجر - به چرخه‌های معیوبی از دستاوردهای نامتوازن، مقطعی و سطحی در سراسر حکمرانی می‌شود.

مرحله بعدی، ایجاد جریان‌های حکمرانی متمرکز بر پنج تصویر الهام‌دهنده به پیشرفت ایران آینده است. این تصاویر، بر مبنای تحلیل مضمون مصاحبه‌ها و پنل‌های برگزار شده با خبرگان، سیاست‌پژوهان و صاحب‌نظران ایران آینده احصا شده است. نگارندگان، پنج تصویر (و یا تلفیقی از آنها) را برای سیمای ایران آینده در افق ۱۴۲۴ پیشنهاد می‌کنند. ۱. «ایران مردمی»، ۲. «ایران بزرگ»، ۳. «ایران نوآفرین»، ۴. «ایران ثروت»، ۵. «ایران تاب‌آور». هریک از این تصاویر، فراخوانی همگانی برای روایتی از آینده ایران بوده که در قالب رویدادها، رسانه، مسابقات، تقسیم کار ملی و ... قابل توصیف، اصلاح و بسط است.

پیش‌فرض طرح ایران آینده، مبتنی بر ایده «مردم‌سالاری دینی و استقلال ایران اسلامی» است که بر پایه «سنت‌های الهی»، «ارزش‌های توحیدی و هویتی نظام انقلاب اسلامی» و «حمایت و دفاع از کرامت و ذات انسان‌ها»، «آخرت‌اندیشی و توجه به سعادت اخروی و دنیوی در یک امتداد (نه جداگانه)»، «خانواده و سبک زندگی ایرانی - اسلامی» است. از نظر پژوهشگران این تحقیق، بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی، تربیت «انسان انقلاب اسلامی» است.

۱. مسائل مهمی از قبیل: حامل‌های انرژی، نظام پارانها، نظام بانکی و ناترازی، نرخ چندگانه ارز، ساز و کارها و ساختار نظام اداری، گردش سرمایه انسانی (داخلی و خارجی)، دوگانه تولید داخل - مدیریت واردات، دسترسی به داده و شفافیت، سیاست‌های جمعیتی، سیاست‌های مهاجرت و مهاجرپذیری، سیاست‌های رفاهی و اجتماعی - اقتصادی، سطح تصدیگری دولت در خدمات عمومی نظیر آموزش و بهداشت و سلامت، مسائل حوزه زنان و خانواده، رفع کژکار کردهای نهادی (مانند تفکیک و ادغام ساختارها)، جایگاه تحزب در مشارکت حکمرانی، سهم نیروهای مسلح در عرصه غیرنظامی، جایگاه صندوق توسعه ملی، انحلال یا تغییر کارکرد برخی شوراها و ...

۲. البته باب مباحثات نظری و پژوهش‌های سیاستی باید گشوده بماند و عرصه اجرا باید با آخرین نتایج عرصه نظری پیوستگی داشته باشد؛ اما ساحت عمل و اجرا نباید سردرگم باشد.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

همان‌طور که مقام معظم رهبری فرمودند: «مجلس شورای اسلامی، طبق قانون اساسی، ریل‌گذار آینده کشور است. اگر کشور مشکلاتی دارد، برای رفع این مشکلات نیاز به قانونگذاری و حضور مدبرانه مجلس شورای اسلامی است.» لذا نقش مجلس شورای اسلامی در چشم‌انداز جدید، باید به صورت جدی‌تری طراحی، برنامه‌ریزی و اجرا شود که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

(الف) خلق روایت‌های استراتژیک چندگانه و اتخاذ رویکرد تصویرپردازانه از آینده مطلوب برای ذی‌نفعان خصوصاً مردم و برندسازی ملی مبتنی بر آن به جای الزام دولت‌ها به سندنویسی،

(ب) توجه به کسب قابلیت‌ها و صلاحیت‌های ضروری برای حکمرانی با هدف امکان خلق چشم‌اندازهای پویا (به جای ارائه یک خط پایان مشخص یا ترسیم چشم‌انداز انتزاعی یا یک قله برای کشور)،

(ج) الزام دولت‌ها به «یادگیری راهبردی در عمل» به جای ترسیم یک نقشه راه کاملاً از پیش تعیین شده (الزام این امر، طراحی کنش‌های اجرایی بزرگ و تحولی در سطح حاکمیت با تعریف و اجرای بازی‌های بزرگ ملی^۱ و ایجاد سلسله‌ای از اقدامات معنادار (شوکه‌های مثبت) بر پایه سوژه‌های راهبردی ایران است) [۲].^۲

(د) کمک به نهادسازی و راه‌اندازی شورای ایران آینده زیر نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) یا سران قوا یا رئیس‌جمهوری محترم و استقرار دبیرخانه آن در «بنیاد ایران آینده»،

(ه) تشکیل کمیسیون و اتاق مطالعاتی چشم‌انداز ۱۴۲۴ یا راه‌اندازی «فراکسیون ایران آینده» در مجلس شورای اسلامی متشکل از نمایندگان دغدغه‌مند و متخصص (این ساختار باید در کنار سایر کمیسیون‌های تخصصی و با رویکردی مشارکتی، به انجام کارویژه ارزیابی و سنجش کلیه طرح‌ها و لوایح و سؤال در انطباق با چشم‌انداز ایران، بپردازد)،

(و) زمینه‌سازی برای مشارکت هر چه بیشتر شوراهای محلی و شورای عالی استان‌ها در تصمیم‌گیری‌های آینده‌نگرانه بخشی، استانی و ملی از طریق نمایندگان مردم،

(ز) هدایت فرایندهای نظارتی آینده‌نگرانه با هدف ارزیابی عملکرد دستگاه‌های ملی در جهت پیشبرد برنامه هفتم (انتخاب دستگاه‌های برگزیده و آینده‌نگر).

۱. مانند پروژه تکمیل کریدور ریلی جنوب-شمال یا توسعه سواحل مکران یا ائتلاف سیاسی با عربستان یا غیره.

۲. مراجعه شود به گزارش منشور هم‌آفرینی ایران آینده؛ شماره مسلسل ۹۸۱۹۱ (مرداد ۲۰۴۱)

مثال الف:

اول- واقعی‌سازی تدریجی قیمت بنزین،

دوم- تکمیل طرح قطارهای درون شهری در کشور یا کیفی‌سازی خدمات ناوگان حمل‌ونقل شهری،

سوم- توسعه صنعت خودرو برقی.

مثال ب:

اول- اتمام راه‌آهن «چابهار-زاهدان» به عنوان جاده ابریشم جدید،

دوم: قرارداد با اپراتورهای بندری خارجی برای تأمین مالی و بهره‌برداری از بنادر ایران،

سوم: جذاب‌سازی پروژه‌های اقتصادی در مناطق ساحلی جنوب برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی (خصوصاً مکران).

۱. مقدمه

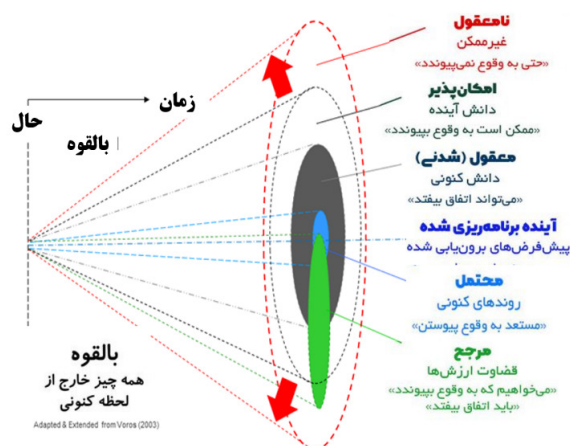
چشم‌انداز، تصویری (خاطره‌ای) هنجاری از آینده بلندمدت است که بین اعضای جامعه (مردمان و نخبگان و حاکمان) مشترک بوده و اکثریت به آن متعهدند. تلاش هنجارمند چشم‌اندازپردازی برای ساخت آینده است و در مقابل تفکر سنتی پیش‌بینی (که در پی کشف یک آینده محتوم است)، قرار دارد. تا زمانی که تصویر یک جامعه از آینده، مثبت و بالنده باشد، (اصطلاحاً چشم‌اندازی مبتنی بر یک تصویر مطلوب داشته باشد)، جامعه شکوفاست و زمانی که تصویر رو به انحطاط باشد یا به‌طور کلی تصویر با نشاطی وجود نداشته باشد، جامعه برای زمان زیادی دوام نخواهد آورد.

چشم‌اندازهای ملی، به دنبال خلق تغییرات مثبت و چرخش‌های تحول‌آفرین در ذهنیت و عملکردهای بخشی و فرابخشی هستند تا مدیران و مردم، به دنبال کشوری جدید و متفاوت از ادامه وضع موجود باشند. غالب اندیشمندان حوزه توسعه، هرگونه ورود به آینده‌های مستعمل و ساخته شده توسط سایرین را نفی می‌کنند و اقرار دارند که مسیر توسعه و پیشرفت ایران، منحصر به ژنتیک و دی‌ان‌ای سرزمین پارس (به‌سان یک انسان) است؛ با همه نقاط قوت و ضعف تاریخی همین سرزمین (البته این نکته، درس‌آموزی از سایر کشورها را نفی نمی‌کند). اگر هند به دنبال فناوری اطلاعات، ترکمنستان به دنبال انرژی خورشیدی، پاکستان به دنبال لوازم ورزشی، عربستان به دنبال سیادت جهان عرب، ترکیه به دنبال نو عثمانی‌گری، امارات به دنبال مرکز تبادل و... هستند، همه و همه بر پایه استعدادهای ویژه آنان است و آنها برای دستیابی به چشم‌انداز، حرکت در دالان‌های توسعه و پیشرفت منحصر به شرایط خودشان را راجح می‌دانند. در نتیجه چشم‌انداز ایران آینده نیز، از فهم مزیت‌ها، مختصات ویژه و صورت‌بندی تاریخی-اجتماعی ایران و همچنین از اراده جمعی نهادها و آحاد جامعه ایران می‌گذرد.^۱ در خصوص مزیت‌ها بایستی این نکته را افزود که نظر نویسندگان این گزارش از مزیت‌ها، صرفاً نقاط قوت نهادینه شده از گذشته تا کنون نیست بلکه ممکن است با ایجاد محیط نهادی مطلوب برای شکل‌گیری فعالیت‌های متنوع، همیشه زمینه‌های نوظهوری برای متبحر شدن و ماندن گشوده شود (مانند سیاست‌های صنعتی نوین).

احکام توسعه ملی مانند اسناد سیاستی، اسناد راهبردی، امنیتی، برنامه‌های بخشی و... سعی دارند از نگاهی تخصصی، بخشی یا فرابخشی، تصویر و قواعد مطلوبی را پیش‌روی حکمرانان، کارگزاران، رسانه‌ها و مردم قرار دهند. بنابراین چشم‌انداز ملی ناظر بر مسئله پیشرفت به عنوان مهم‌ترین حوزه راهبردی ملتهاست و از این رو باید بدان پرداخته می‌شود. در اهمیت چشم‌انداز ملی، همین بس که اقدامات روزمره حکمرانی و بازیگران سیاستی پراکنده، می‌تواند یکپارچه و همسو شود و به مثابه یک قطب‌نما یا مغناطیس راهبردی در مخروط آینده‌های ممکن پیش‌رو عمل کند (شکل ۱). حال قطب‌نما را در مرکز کدام آینده ایران قرار می‌دهیم؟ قرار است به سمت کدام آینده جهاد کنیم؟ پس این تصویر ما از آینده است که خاصیت تعیین‌کنندگی در حکم چشم‌انداز را دارد.

۱. البته باید تأکید کرد که اراده و خواست حاکمیت‌ها هم در اینجا نقش دارد. «عربستان قرن‌ها پیش از اسلام و پس از آن مرکز تبادل تجاری بود و اکنون همچنین مزیتی را (حداقل در سطح جهان اسلام) دارد»، اما چرا امارات چنین هدفی را جستجو می‌کند؟ «مصر، برای مدت طولانی الهام‌بخش سیاسی و فرهنگی جهان عرب بود، اما چرا اینک تصور می‌شود که عربستان در پی سیادت جهان عرب است؟»، «هندوستان پیش از عصر فناوری اطلاعات آیا هیچ مزیت دیگری نداشت؟»، لذا نقش اراده حاکمیت‌ها در اینجا آشکار می‌شود. به علاوه، در مقام خلق تصویر اجتماعی از آینده، نقش «اراده ملتها»، هم برجسته می‌شود که می‌خواهد به تحقق چه آینده‌ای تعهد نشان دهند.

شکل ۱. مخروط آینده و جایگاه آینده مرجع و چشم‌انداز [۱]

چشم‌انداز، یک میثاق ملی بین حاکمیت متعهد و مدیر و مردم تحول خواه و مطالبه گر است (متناسب با ارزش‌ها و آرمان‌های ملت و حاکمیت). حاکمیت، تعهدات خود را برای رفع موانع پیشرفت اعلام می‌کند و ملت می‌داند از چه مسیر پیشرفتی، نباید تخطی کند، اما جهان پر از عدم قطعیت‌ها، ایران امروز را در مقابل دایره بزرگی از آینده‌های متعدد (مطلوب تا نامطلوب - سفید تا سیاه) قرار داده و از این منظر، نقش حکمرانان و اندیشمندان و جامعه در انتخاب و کنش برای هر کدام از این آینده‌ها، بی‌بدیل است. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران - اسلامی یکی از دستاوردهای این نگاه بوده و در سال ۱۳۸۴ به ابلاغ مقام معظم رهبری رسیده است. این سند با تلاش‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام و دولت وقت تهیه شده و شامل سیاست‌های کلی برنامه بیست‌ساله آینده کشور می‌شود. فرض این سند، انطباق یافتن برنامه‌های توسعه و بودجه‌های سالیانه بر اساس اهداف راهبردی چشم‌انداز ۱۴۰۴ بوده و اولین مدخل آن، سیاست‌های برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران شامل: امور فرهنگی، علمی و فناوری، اجتماعی - سیاسی - دفاعی و امنیتی، مناسبات سیاسی، روابط خارجی و امور اقتصادی بوده است. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ از ابعاد مختلفی، قله پیشرفت و سازندگی کشور در جهت هدف‌های والای جمهوری اسلامی را ترسیم کرده است، اما مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی تدوین چشم‌انداز ایران آینده (با رویکرد سندنویسی گذشته) موارد زیر است:

- (۱) گرایش‌های مشارکت‌گریز مزمن در بوروکراسی‌ها که خود را در تمرکزگرایی مفرط درون دستگاه‌های اداری نمایان می‌کنند و فرایند چشم‌اندازپردازی را از جریان‌سازی اجتماعی و نهادی و پشتوانه مردمی محروم می‌سازد،
- (۲) فقدان ایده پیشران منسجم و منطق اولویت‌گذاری در تدوین اسناد سیاستی،
- (۳) تبدیل شدن اسناد ملی به فهرستی از آرزوهای پراکنده و ایده‌های متناقض (تجمیع همه احکام خوب در یک سند)،
- (۴) نبود کلان‌روایت تاریخی از ایران و مسیر طی شده انقلاب اسلامی،

- (۵) ایستا در نظر گرفتن جهان جدید و عدم توجه به روندهای آینده در حوزه‌های اثرگذار سیاسی، اقتصادی، علم و فناوری، محیط زیست، فرهنگی و غیره،
- (۶) عدم برقراری پیوند بین اسناد ملی و نیازهای کلیدی (مسائل اساسی)، مقاصد بلندمدت و دوراندیشانه کشور و کلان پروژه‌های ملی،
- (۷) فقدان تقسیم کار ملی برای مسئولیت‌سپاری میان نهادها و پاسخ‌گویی بر اهداف مقرر،
- (۸) عدم ارزیابی دقیق از موفقیت تجربه سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ از منظر عمومی و خبرگی،
- (۱۰) آماده نبودن شرایط اجتماعی-اقتصادی جامعه برای ارائه چشم‌انداز نوین و مطلوب برای کشور با توجه به تحولات ملی و بین‌المللی،
- (۱۱) محدودیت‌های ضمانت اجرایی سند چشم‌انداز، پایش سنجه‌ها و ارزیابی راهبردی.
- این گزارش براساس مطالعات و بررسی‌های خبرگانی صورت گرفته از سال ۱۴۰۱ شامل برگزاری سه رویداد ملی شناسایی مسائل نوپدید ایران آینده (نوآیند)،^۱ پنل‌های تخصصی با آینده‌پژوهان پیشکسوت و جوان، مصاحبه‌های تخصصی با خبرگان^۲ و جلسات متمرکز با کارشناسان مرکز پژوهش‌های مجلس، مطالعات پشتیبان در زمینه هم‌آفرینی تصویر ایران آینده [۲ و ۳] و برگزاری جلسات بازخوردگیری با برخی از دستگاه‌های ملی (نظیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم، وزارت صمت،...) در پی ارائه پیشنهادی جدید با رویکرد هم‌آفرینی و مبتنی بر استعاره‌های پیشرفت ایران آینده است. در ادامه ضمن بررسی مجمل چشم‌انداز ۱۴۰۴، افق زمانی ۱۴۲۴ به سه مرحله حل مسئله، پیشران‌گرایی و ایده‌های تحولی تقسیم شده و در نهایت با ارائه پنج استعاره پیشرفت و یک شرط الزامی برای نوسازی حکمرانی، از تصویرسازی (خلق معانی منسجم برای جامعه و نظام حکمرانی) به جای سندنویسی در عرصه چشم‌انداز رونمایی می‌شود.

۱. <https://noayandevent.ir>

۲. خبرگانی که در این طرح اعم از مصاحبه، شرکت در پنل، نظرگیری در گزارش مشارکت داشتند، در پیوست گزارش اشاره شده است.

۲. چشم‌انداز ۱۴۰۴ در نگاه رهبری

متن مختصر سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ که در تاریخ ۱۳ آبان‌ماه سال ۱۳۸۲ توسط رهبر معظم انقلاب به سران قوای سه‌گانه ابلاغ شد: «با اتکال به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و کوشش برنامه‌ریزی شده و مدبرانه جمعی و در مسیر تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی، در چشم‌انداز بیست‌ساله، ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل»^۱.

رهبر انقلاب درباره سند چشم‌انداز تعبیر مهمی در دیدارهای خود داشته‌اند که درباره کلمه‌به‌کلمه این سند فکر شده است و چشم‌انداز دست‌یافتنی، عملی و واقع‌بینانه است: «شما جوان‌های عزیز این سند چشم‌انداز را مطالعه کنید. اگر کسی دقت نکند، ممکن است خیال کند افرادی نشست‌اند و انشا نوشته‌اند؛ ولی نه، بدانید انشا نیست. کلمه‌به‌کلمه این چشم‌انداز - با تأکید می‌گویم - محاسبه شده است. اینکه ما گفتیم در بیست سال آینده می‌خواهیم کشور اول منطقه در این خصوصیات باشیم و این شاخص‌ها را داشته باشیم، اینها بررسی و محاسبه و کارشناسی شده است. ما می‌توانیم؛ منتها این توانستن شروطی دارد. ما معتقدیم این چشم‌انداز، تحقق‌یافتنی است؛ اما باید برنامه‌ریزی و راه حرکت را پیدا کرد»^۲.

ایشان در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت سال ۱۳۸۶ در خصوص ضرورت توجه به سند چشم‌انداز تأکید کردند، «سفارش اول ما مسئله «سند چشم‌انداز» است. در گزارش آقای رئیس‌جمهور یک جمله کوتاهی گفته شد و اسم سند چشم‌انداز آمد؛ لکن این کافی نیست. سند چشم‌انداز، یک مسئله فرادولتی است؛ مال این دولت و آن دولت و این سیاست و آن سیاست و این جریان و آن جریان نیست؛ محصول یک کار فشرده و متراکم است؛ کار کارشناسی شده است و درست هم هست. این سند، در واقع برنامه کلان بیست‌ساله ماست و یک سند به معنای حقیقی کلمه است. آنچه که در این سند گفته شده، تعارف نشده. باید در همه برنامه‌ریزی‌ها - چه در قانونگذاری که قانونگذارها مسئولش هستند، چه در اجرا و مقررات اجرایی که شماها مسئولش هستید - سند چشم‌انداز را مورد ملاحظه قرار بدهید؛ بسنجید و ببینید کجاها در جهت سند چشم‌انداز نیست، آنجا را تصحیح کنید و نگذارید زاویه بخورد. این فقط مسئولیت رئیس‌جمهور نیست - اگر چه رئیس‌جمهور، بیشترین مسئولیت را در این زمینه دارد - بلکه مسئولیت یکایک شما آقایانی است که در رأس دستگاه‌های اجرایی قرار دارید. یعنی واقعاً سند چشم‌انداز را به عنوان یک میثاق، مبنای عمل قرار بدهید. این یک نکته و سفارش مؤکد من است»^۳. «جهت‌گیری‌های برنامه‌ای و کاری دولت را با شاخص سند چشم‌انداز بسنجید. این سند چشم‌انداز چیز مهمی است؛ این را دست کم نباید گرفت. شاید بتوان گفت که بعد از قانون اساسی، ما هیچ سندی را در کشور به این اهمیت نداریم. یک نگاه کلان و بلندمدت است»^۴.

۱. جامعه ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت:

توسعه‌یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی.

برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه‌ی اجتماعی در تولید ملی.

امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت.

برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب.

فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن.

دست‌یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.

الهام‌بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی، توسعه کارآمد، جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر هم‌گرایی اسلامی و منطقه‌ای براساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره).

دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت.

۲. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با جوانان، اساتید، معلمان و دانشجویان دانشگاه‌های استان همدان ۱۳۸۳/۰۴/۱۷.

۳. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت ۱۳۸۶/۶/۴.

۴. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت ۱۳۸۸/۶/۱۸.

۳. ویژگی‌های پیشنهادی برای چشم‌انداز جدید

اکنون موعد زمانی چشم‌انداز ۱۴۰۴ است و جریان‌های کارشناسی مختلف پس از حدود ۲۰ سال، به تجربه‌های پیشین نقدهایی دارند. از نقدهای محتوایی تا نقدهای روش‌شناسی و جاری‌سازی؛ همه این نقدها، شنیدنی و قابل تحلیل هستند و موجب قوت تجربه بعدی خواهند شد. با تحلیلی منصفانه باید گفت، تعیین مسیر پیشرفت کشور، فرایندی هموار و واضح نیست؛ خصوصاً اینکه جهان بیش از هر عصر دیگری، پیچیده، موج، غیرقابل پیش‌بینی همراه با تحولات بنیادین در عرصه‌های تخصصی شده است. تلاش‌های جدید برای چشم‌انداز بعدی (افق ۲۰ ساله یا بیشتر) می‌تواند بر پایه درس آموخته چشم‌انداز ۱۴۰۴ و با محوریت تصویرسازی و هم‌آفرینی پیشنهاد شود [۲]:

■ چشم‌اندازی که واقعیت‌های درونی و بیرونی ایران را به‌طور کامل در نظر بگیرد (برای مثال کلان‌روندهایی نظیر پیری جمعیت، تغییرات اقلیمی، شکاف گسل‌های دولت - ملت، اقتضات نسل جدید و ...). باورپذیری همه‌گزاره‌های تجویزی متناسب با ویژگی‌های فرهنگی و نهادینه شده در ایران و ایرانیان (نقاط قوت و ضعف ملی) هنر چشم‌انداز بعدی است.

■ چشم‌اندازی که نه تنها، واقع‌بینانه، ارزش‌مدارانه و تحول‌گرایانه باشد، بلکه نسبت به تغییرات سیاسی، اقتصادی، محیط‌زیستی، اجتماعی، فرهنگی و بین‌المللی ایران در نظام‌های جهانی روزآمد بوده و سازوکارهای اصلاح‌حین مسیر را از قبل طراحی کند. همچنین در عین نگاه ارزش‌مدارانه، از نگاه اصیل کارشناسی و بدون غرایض سیاسی (خط‌کشی‌های جریان‌ی) نشأت گرفته و نسبت به ایده‌های متنوع ملی، گشوده باشد.

■ چشم‌اندازی که ارتقای جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی ایران را در کنار تحلیل عملکرد رقبا راهبردی، طراحی کند (و به‌طور هم‌زمان، رقبا را نیز ایستا در نظر نگیرد).

■ چشم‌اندازی که صرفاً بیانیه آرزوها نیست و محرک امید و شوق نهادی و اجتماعی است. (درواقع آرمان‌های انفرادی را ارتقا می‌بخشد و تمرکز بر فعالیت جمعی و نهادی را ممکن سازد). بنابراین باید از عناصر تصویرپردازی حرفه‌ای، مشارکت عمومی و سازوکارهای مشوق و انگیزه‌بخش برخوردار باشد.^۱

■ چشم‌اندازی که نسبت خود را با سایر اسناد بالادستی و اسناد حقوقی ملی معین کرده و جایگاه صریح و بارزی در نظام حکمرانی ایران داشته باشد؛ به‌نحوی که قوای سه‌گانه در ادوار گوناگون مدیریتی متعهد به تحقق چشم‌انداز بوده و عملکردشان در قبال چشم‌انداز تحت نظارت و ارزیابی باشد.

■ چشم‌اندازی که صرفاً قله را نشان ندهد، بلکه ادبیات / منشوری از حرکت، پیشروی و توانمندسازی حاکمیت - ملت (انسان - سیاست - نهاد) قلمداد شود. بنابراین باید کیفیت‌ها و قابلیت‌های راهبردی کشور را برای پیشرفت چندجانبه مشخص و بین آنها در طول افق زمانی، توازن برقرار کند.

■ چشم‌اندازی که نه تنها نخبگانی، بلکه بتواند در هر دو جهت بالا به پایین و پایین به بالا جریان پیدا کند و حتی الامکان، طیف‌های مختلف و توده‌های متنوعی را حین تدوین و ابلاغ و پیاده‌سازی مشارکت دهد (بنابراین می‌توان با هدف هم‌آفرینی ایران آینده، فرایندهای آینده‌نگاری مشارکتی^۲ و نوآوری اجتماعی^۳ را در چشم‌اندازسازی اهمیت داد).

■ چشم‌اندازی که نسبت به محرک‌های محیطی و رویدادها و روندهای پیشران بین‌المللی، ماهیت پویا و انعطاف‌پذیر داشته باشد و در تلاطم تغییرات و رخدادها رنگ نبازد؛ هر چند احیاناً در نقاط عطف خاصی، به میزان جزئی ویرایش شود.

■ چشم‌اندازی شامل تصاویری باشد که علاوه بر بینادهنی و جمعی بودن، خودآگاه باشند. خودآگاهی یعنی هریک از آحاد جامعه بتوانند به خودشان توضیح دهند که چگونه به این تصویر رسیده‌اند. در غیر این صورت، تحت تأثیر حوادث و تغییر شرایط و موقعیت‌ها، تصاویر آحاد جامعه تغییر پیدا کرده و هر کس تصویر خود را از آن تصویر جمعی جدا خواهد ساخت.^۴

■ چشم‌اندازی که مرحله «پس از تدوین» را هم تراز با مرحله تدوین بداند و برای جریان‌سازی و گفتمان‌سازی آن، برنامه جدی داشته باشد. اسناد

۱. برخلاف سناریوها که به ترسیم آنچه که ممکن است رخ دهد، می‌پردازند، چشم‌انداز از قدرت و نیرویی برخوردار است که ما به آن می‌بخشیم.

2. Participatory Foresight

3. Social Innovation

۴. عنصر خودآگاهی را در نظر باید گرفت؛ چه‌بسا که تصویر ملی وجود دارد و آحاد جامعه در حال تحقق بخشیدن به آن باشند، اما خودشان به آن تصویر واقف نیستند و آگاهی ندارند که برابند کنش‌های آنان در طول سال‌ها و نسل‌ها به تحقق چه تصویری منتهی خواهد شد؛ به‌طوری که اگر فردی، آحاد جامعه را از تصویری که در حال ساختن آن هستند، آگاه سازد جامعه آن را باور نکند و حاضر نباشد آن تصویر را بپذیرد. (به‌طور مثال: واکنش اقوام به پیامبران الهی که دقیق‌ترین و درست‌ترین توصیف از تصویر آینده دنیوی و اخروی را به آنها گزارش کردند). عنصر خودآگاهی و اذعان، یکی از مشخصه‌ها و مؤلفه‌های کلیدی در تعریف تصویر ملی است.

تالی و تابعی را تولید کند که بتواند برنامه‌های پیشران در حوزه‌های مولد و پنجره‌های فرصت ملی (نه لزوماً با رویکرد جامع) را هدایت کند.

۴. استعاره‌های پیشرفت و تصاویر ایران ۱۴۲۴

در آینده‌پژوهی، آینده‌های چندگانه که در قالب سناریوها تصویر می‌شوند، به گزینش مقاصدی از آینده کمک می‌کنند تا بتوان از چشم‌انداز برگزیده، به زمان حال پس‌نگری کرد. منظور از پس‌نگری، حرکت از نقطه مطلوب B به نقطه مطلوب ماقبل زمانی آن (A) است که الزامات رسیدن به نقطه B را در نظر می‌گیرد. بنابراین به همین منوال برنامه اقدام و مسیری تحقق از آینده به سمت زمان حال ترسیم می‌شود. در این گزارش، پنج تصویر پیشرفت مبنای ایران ۱۴۲۴ منظور شده است (شکل ۲). نقطه تمایز این رویکرد نسبت به سایر اسناد کلاسیک راهبردی این است که چشم‌انداز ایران ۱۴۲۴ به دنبال عبور از «سندهای متنی اداری» و «منطق برنامه‌ریزی سنتی» است. تفاوت‌های این سبک از سندنگاری شامل:

۱. توجه به قابلیت‌ها و صلاحیت‌های جدید حکمرانی برای خلق چشم‌اندازهای پویا (به جای ارائه یک خط پایان مشخص یا یک مقصد متعالي صرف برای کشور)،

۲. رویکرد تصویرپردازی به چشم‌انداز و همچنین (ویژن) برندسازی،

۳. یادگیری در عمل از طریق طراحی و اجرای کنش‌های موفقیت‌آمیز در سطح حاکمیت، اجرای بازی‌های بزرگ ملی و سلسله‌ای از اقدامات معنادار است. بنابراین سند چشم‌انداز جدید لزوماً نمی‌تواند همه بخش‌های حاکمیتی را به‌طور جامع در نظر بگیرد (چرا که همه بخش‌ها، وظایف قانونی خود را مکلف هستند)، بلکه اهرم‌های پیشرانی را طراحی می‌کند که با تقویت آنها، چشم‌اندازهای شدنی‌تر و پویاتری، به‌طور مستمر تولید یا بازتولید شوند. در این نگاه، «استعاره‌های پیشرفت» حکم سازه‌های اصلی این پیکره را خواهند داشت.

شکل ۲. استعاره‌های پیشرفت ایران آینده

مأخذ: براساس یافته‌های پژوهش.

منطق پیشنهادی برای چشم‌انداز جدید ایران از چهار گام اساسی برخوردار است:

در گام اول، انتخاب استعاره‌ها بر پایه نظریه‌های ارزشی و مفهومی ایران از پیشرفت است که منشأ چشم‌انداز و هر گونه تصویرسازی و رؤیای ملی خواهد بود. این بخش در مطالعات پشتیبان، تجربه چشم‌انداز ۱۴۰۴ و همچنین گزارش‌های سیاستی مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به چشم می‌خورد. مهم‌ترین مبنای نظری، نگاه به انسان و ملازمات رشد اوست. تربیت انسان و جامعه توحیدی، تفاوت ماهوی نظام حکمرانی جمهوری اسلامی ایران با هر کشور دیگری را آشکار می‌سازد. شهید بهشتی در این باره می‌گوید: آرمان جمهوری اسلامی، آرمان انسان شدن و متعالی شدن و حرکت الی‌الله است. در تمام اصول قانون اساسی آینده باید همواره تکیه روی این اصل به چشم بخورد: نقش بنیادی تقوا در رشد انسان... تقوا یعنی ضد غفلت و بی‌خبری؛ ذکر، یاد. در نظام جمهوری اسلامی باید از در و دیوار، از درون و برون جامعه نشانه‌ها و انگیزه‌هایی بیارد که من و شما را به یاد خدا بیاورد و یاد خدا را در دل‌هایمان زنده نگه دارد [۴]. «انسان انقلاب اسلامی»، انسانی اولاً، برانگیخته، تربیت‌پذیر، با ذهنیت جهانی و مبعوث شده است و ثانیاً، هویت جمعی و تمدن‌سازانه او بر هویت فردی وی اولویت دارد. با نگاهی به مضامین بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، انسان انقلاب اسلامی قرار است شبیه و به رنگ خدا (صِبْغَةَ اللَّهِ) باشد و باز است توحیدی خود، آماده تصحیح خطاهای قبلی است؛ اهل افراط و کج‌روی نیست؛ در برابر زورگویان و گردن‌کشان صراحت و شجاعت دارد؛ دفاع از مستضعفان و مظلومان عالم را سرلوحه کار خود قرار می‌دهد و توأمان چه در برخورد با دشمنان و چه در برخورد با غافلان داخلی، جوانمردی و مروت انقلابی دارد؛ اهل صداقت و صراحت است و با آرمان‌های بزرگ آرام می‌گیرد (یک عاقل بی‌قرار است). کنش‌های فردی و اجتماعی انسان انقلاب اسلامی، دو مقوله دین و دنیا به ظاهر متضاد را در یک وحدت منسجم جمع می‌کند و پیشرفت تمام شئون زندگی را (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، رفاهی و ...) خواهند است.

استعاره‌های پیشرفت به منزله گفتمان‌های موازی، رقیب یا هم‌تکامل می‌توانند در ادامه مسیر کارساز باشند. در هر گفتمان، اولویت‌های موضوعی یا راهبردی وجود دارد که مبنایی برای تحرکات ملی بعد از آن است. یعنی اینکه بدانیم در زاویه نظری هر گفتمان، چه زمینه‌های بالنده‌ای وجود دارد که می‌تواند پیشرانی برای توسعه کشور باشد.

در گام دوم، با تأسی از رویکرد برنامه‌ریزی پیشران‌محور،^۱ موقعیت‌های استثنایی ایران (یا همان پیشران‌ها) براساس استعاره‌های نام‌برده تعیین می‌شوند. منظور از موقعیت‌های استثنایی، پنجره‌های فرصت ملی مانند اقتصاد دیجیتال، حجم بالای نیروی انسانی دانشگاهی، ظرفیت‌های نفت و گاز و معدن، ظرفیت‌های گردشگری و فرهنگی و غیره هستند که می‌توانند وضعیت حاکم بر کشور را از قالب فعلی جدا ساخته و ایران را مبتنی بر استعدادها و محدودیت‌های خویش به جایگاهی ممتاز و مرز شکن منتقل کند. مطالعات کتابخانه‌ای دقیق، مطالعات تاریخی، مطالعات تراز یابی^۲ و مقایسه‌ای ایران در نظام بین‌الملل و همچنین تحلیل روندها و رخدادهای جهانی و منطقه‌ای و ملی می‌تواند ما را به شناخت عمیق این پنجره‌ها و مزیت‌ها برساند.

حال برای بهره‌مندی از این مزیت‌ها که به مثابه اهداف راهبردی نیز تلقی خواهند شد، در گام سوم، **پروژه‌های ملی** تعریف می‌شوند (تعداد محدود، اما به اتکای استعاره‌ها و سپس موقعیت‌های ویژه). تعریف مأموریت‌هایی مافوق نظام دیوان‌سالاری و از جنس پروژه به انضمام تعیین مدیر و نهاد مسئول، زمان‌بندی، تخصیص منابع، خروجی مشخص و هر گونه شاخص برای کنترل و ارزیابی راهبردی آنها، می‌تواند نظام تدبیر و پیشرفت را به نتیجه برساند. شایان ذکر است اگر تعداد پروژه‌های ملی یا در سطح استانی (با توجه به نگاه آمایشی)، متکثر باشد این بدان معناست که همچنان اولویت‌شناسی مغشوش بوده و اتکایی به پیشران‌های برنامه‌ریزی صورت نگرفته است. در حالی که تجربه نظام برنامه‌ریزی کشور نشان داده است که برنامه‌های توسعه‌ای نباید با ذهنیت همه چیز خواه و جامع نگاشته شود. تعریف پروژه‌های بزرگ پیشرفت، به طور قطع زمینه‌ساز قابلیت‌های جدیدی برای حکمرانی ایران است. حکمرانی، سراسر حل مسئله پیشرفت است؛ بنابراین برای مواجهه صحیح و قوی با چالش‌های آینده، چاره‌ای جز ارتقای حکمرانی و تقویت سازوکارهای تصمیم‌گیری ملی نیست. نوسازی حکمرانی و اتخاذ تصمیم‌های مهم برای مسائل انباشته شده (مانند قیمت انرژی یا ...) از همین گام آغاز می‌شود.

1. Core Planning
2. Benchmarking

گام چهارم، مربوط به **آمایش ایران آینده** است. آمایش یعنی برنامه‌ریزی از کل به جزء؛ یعنی تسری و ترجمه همه مأموریت‌ها و پروژه‌های ملی به بخش‌های تخصصی، کارکردی و استانی و حتی شهری (ممکن است در سند چشم‌انداز، شهرهای مهم کشور نیازمند سند چشم‌انداز شهری باشند که حول ایران (به عنوان مرکز گفتمان) چرخش هماهنگ و مستقل خود را بیابند). در این مرحله، باید بازیگران ملی و استانی و شهری بدانند چه اقداماتی را با توجه به چه نقشه‌ای انجام می‌دهند و این اقدام‌شان ناظر بر چه مأموریت ملی و هدف راهبردی است؟ جزئیات اجرایی، سیاست‌های رفتار ساز و ساز و کارهای بعدی مانند گزارش‌گیری در این مرحله پیاده می‌شود. این مرحله باید نشان دهد که چگونه تصویر ملی به صحنه اقدام و اجرا درآمده است؟ در این بخش، دستگاه‌های دیوان سالار نقش مهمی را ایفا خواهند کرد. آمایش ایران آینده همان طرح اقدام همه‌جانبه و لایه‌ای (لایه ترتیبات نهادی، لایه زیرساخت‌های اجتماعی-اقتصادی، لایه فرهنگی و رسانه‌ای و گفتمانی) در راستای تصویر مطلوب ایران آینده بوده که قابلیت رصدشوندگی و ارزیابی آن نیز مورد تأکید است.

همان‌طور که در زنجیره تمدن‌سازی اسلامی در ابتدا، انقلاب، نظام، دولت، جامعه و در پایان تمدن مطرح شده است،^۱ لذا پیشنهاد می‌شود افق زمانی و نقشه راه پیشرفت نیز با سه سبک چشم‌انداز سازی تناظر یابد (شکل ۳). این ساز و کارها می‌توانند به صورت هم‌زمان و به موازات شروع شده و با مدل برنامه‌ریزی غلتان به روز شوند:

مرحله اول: اولویت‌شناسی مسائل و برنامه‌ریزی برای حل ریشه‌ای چالش‌های مانع چشم‌انداز (پنج سال اول)، برای مثال نظام یارانه‌ها، نظام بانکداری، ناترازی انرژی و مهاجرت و غیره.

مرحله دوم: برنامه‌ریزی بر روی پدیده‌های مستعد جهش و اتکا به پیشران‌های توسعه مبتنی بر مزیت‌ها و استعدادهای قبلی (۱۰ سال بعدی)، برای مثال اقتصاد نفت و گاز، اقتصاد دیجیتال، اقتصاد دانش‌بنیان یا صنایع فرهنگی و غیره.

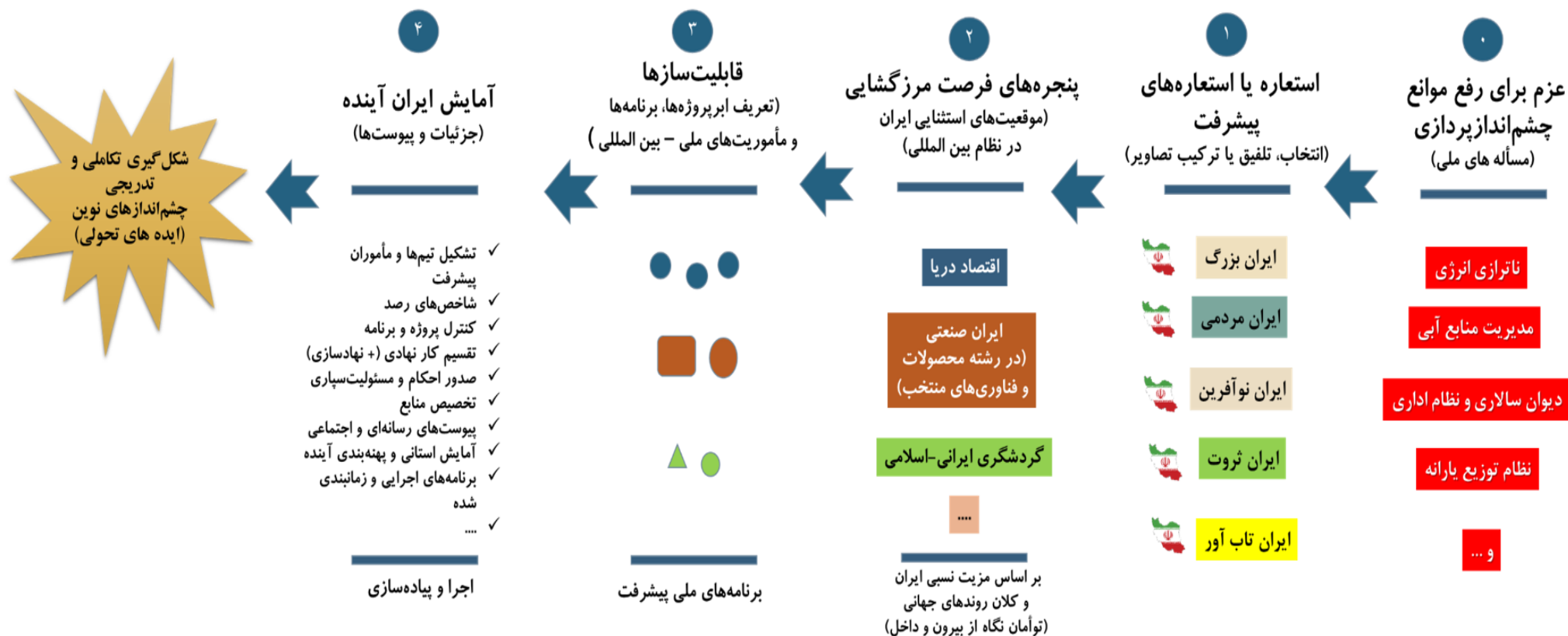
مرحله سوم: برنامه‌ریزی ابتکاری و شکوفایی استعدادها برای دستیابی به اهداف تحولی و مرز شکن با ظرفیت‌های جذب شده و قابلیت‌های تجربه شده (پانزده سال و بیشتر)، برای مثال تمدن نوین اسلامی و جبهه مقاومت. موضوعات راهبردی مراحل دوم و سوم می‌توانند از موقعیت‌های استثنایی اشاره شده در شکل ۴، نشأت گرفته باشند.

شکل ۳. استعاره‌های پیشرفت ایران آینده

مأخذ: همان.

شکل ۴. از تصاویر ساخت ایران آینده تا برنامه‌های عملیاتی و اقدامات مبتنی بر چشم‌انداز ایران

مأخذ: همان.

همان‌طور که مطرح شد، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های سند چشم‌انداز جدید، رویکرد هم‌آفرینی آن در تصویرسازی است که موارد ذیل وجوه آن را بیان می‌کند:

الف) این تصاویر بر مبنای تحلیل مضمون مصاحبه‌ها و پنل‌های برگزار شده با خبرگان، سیاست‌پژوهان و صاحب‌نظران ایران آینده احصا شده است.^۱

ب) در راستای رویکرد هم‌آفرینی، این تصاویر به صورت «فراخوان» منتشر شده و با اخذ نظر خبرگان، دغدغه‌مندان و مردم، تکمیل یا اصلاح یا تلفیق می‌شوند. می‌توان میزان مشارکت ذی‌نفعان در فراخوان‌ها را به منزله مقبولیت هر تصویر در نظر گرفت.

ج) نوسازی حکمرانی شرط ضروری برای دستیابی به هریک از پنج تصویر بدیل از آینده مطلوب ایران و ایرانیان در سال ۱۴۲۴ خواهد بود.
د) پنج تصویر اشاره شده، مضامین محوری متفاوتی دارند و شاکله هریک با استعاره پیشرفت و موتور محرک منحصری رقم می‌خورد که از عنوان آنها کاملاً استنباط می‌شود. این تصاویر ممکن است با یکدیگر وجوه اشتراکی داشته باشند، اما در این مرحله، به صورت تفکیک شده ارائه می‌شوند. بر همین اساس، ممکن است تلفیق یا ترکیبی از پنج تصویر بدیل، به عنوان طرح تصویر کلان ایران ۱۴۲۴، انتخاب شود.

۴-۱. پیش شرط چشم‌انداز: نوسازی حکمرانی برای دستیابی به الگوی نظام پیشرفته اسلامی و ایران کارآمد

ایران سال ۱۴۲۴، به سطح جدیدی از ایده حکمرانی کارآمد مبتنی بر نظریه ولایت‌فقیه ارتقا پیدا کرده، لازمه این چرخش، شروع نهضت نوسازی حکمرانی با عنوان «یقطه^۲ حکمرانی» است. در این تصویر، حکمرانی ایران در مواجهه با مسائل روز، قابلیت‌های جدیدی را کسب کرده است. برای مثال «تگرش زیست‌بومی و شبکه‌ای به حکمرانی»، «تکیه بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، «نگاه توأمان به جنبه‌های درون‌مرزی و برون‌مرزی» و «مشی بهره‌وری اجتماعی» در نظام تدبیر کشور، حکم‌فرماست. در ایران ۱۴۲۴ به کمک ابزارهای فناورانه، هسته دیوان سالار «دولت» کوچک و چابک شده و سهم زیادی از امور دولتی و غیرحاکمیتی به «بخش عمومی و نهادهای حرفه‌ای ملی» واگذار می‌شود (تغییر از دولت «پاروزن» به دولت «سکان‌دار» و شکست کارها به اندازه قدرت ورود مردم). در شبکه حکمرانی ایران، فرایندهای تصمیم‌گیری حکمرانان داده‌بنیاد (شواهدمحور) و دانش‌بنیان است، نه بر اساس احساسات و هیجانات و سلايق فردی یا گروهی مدیران. گام اول، برای چشم‌اندازسازی، تطهیر لوح آینده از مسئله‌های اساسی کشور است. نوسازی حکمرانی با شجاعت چند تصمیم‌بزرگ مقارن شده است. تصمیم‌گیری متغیرهای کلیدی در حوزه اقتصاد کلان و خط‌مشی‌گذاری عمومی که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به تصمیم برای حامل‌های انرژی، نظام یارانه‌ها و سوبسیدها، نظام بانکی و ناترازی، نرخ چندگانه ارز، گردش سرمایه انسانی (داخلی و خارجی)، سربازی اجباری، آموزش رایگان، دوگانه تولید داخل - مدیریت واردات، دسترسی به داده و شفافیت در حکمرانی، سیاست‌های جمعیتی و غیره اشاره کرد.

مقدمه دستیابی به هر تصویر مطلوب از ایران آینده، گرفتن تصمیمات بزرگ و اولویت‌دار مزبور است. در غیر این صورت، تلاش‌های چشم‌اندازسازی منجر به چرخه‌های معیوبی از پیشرفت‌های نامتوازن و مقطعی و سطحی می‌شود. در فراخوان نوسازی، مشی حکمرانی ایران سراسر حل مسئله و مواجهه درست با مسائل و مستحذات جدید است (حکمرانی شخصیت حل مسئله دارد،^۳ هیچ مسئله‌ای تمام نمی‌شود، بلکه نوبه‌نو می‌شود). به هر میزان قابلیت‌ها و شایستگی‌های حکمرانی ایران ارتقا یابد، امکان چشم‌اندازسازی و استفاده حداکثری از بزنگاه‌های آینده (پنجره‌های فرصت پیش‌بینی‌ناپذیر آینده برای مثال جنگ روسیه با اوکراین) فراهم شده و بر دارهای رو به پیشرفت ساخته می‌شود. از طرف دیگر، تازمانی که تکلیف دوگانه‌ها و تصمیم‌های کلیدی نام‌برده به آینده موکول شود، قابلیت‌های حکمرانی ایران ارتقا نمی‌یابد.

با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان، شکل ۵ برای فراخوان نوسازی حکمرانی به صورت مجزا مضمون‌بندی شده است. در این شکل، برای وضوح تصویر ارائه شده، مضامین محوری و غیریت (تمایز آفرینی) درج شده است و سطحی از آبشار گفتمانی هر فراخوان را منعکس می‌کند.

۱. فهرست خبرگان در پیوست گزارش اشاره شده است.

۲. واژه «یقطه» در لغت از ریشه «یقط» و به معنای بیداری و توجه است. مشتقات این ریشه در قرآن و روایات نیز وجود دارد. در متون عرفانی؛ «یقطه»؛ به معنای بیداری از خواب غفلت بوده و موجب آن معرفت و تجلی انوار الهی در قلوب است. اگرچه آیات فراوانی در قرآن به بیداری از غفلت پرداخته، اما در این کتاب مقدس، از ریشه «یقط»؛ تنها یک مورد - آن هم به معنای لغوی - در قرآن وجود دارد. البته این ریشه با همان معنای کاربردی آن در عرفان، در روایات اسلامی فراوان مشاهده می‌شود.

شکل ۵. مضامین گفتمان نوسازی حکمرانی

مأخذ: همان.

۲-۴. فراخوان ایران بزرگ: بین‌المللی سازی ذیل ایده تمدن نوین ایرانی - اسلامی در گستره ایران فرهنگی - تاریخی

قدرت‌های نوظهور و بازیگران غیردولتی، تاریخ جدیدی را در آینده رقم می‌زنند و می‌توان دریافت که جهان کنونی با نقاط عطف پی‌درپی، امتداد ژئوپلیتیک قبلی را ندارد. از طرفی شروع گام دوم انقلاب ایران اسلامی هم‌زمان با آغاز قرن پانزدهم هجری شمسی، موعدی منحصر به فرد برای شکل گرفتن روایتی شوق برانگیز و امیدآفرین از ایران آینده است تا احساسات و اراده‌های اجتماعی - حاکمیتی تازه شود. ایران بزرگ، دو شأن فرهنگی و اقتصادی دارد. پیشران‌های فرهنگی نظیر «توسعه ورزش‌های قهرمانی و ملی و مبتنی بر مزیت‌های کشور» و «صنایع فرهنگی و خلاق شامل انیمیشن، محصولات هنری، دستی، غذایی و گردشگری مذهبی - تاریخی - سلامت» می‌تواند به عنوان عناصر برندساز ایران بزرگ کارکرد داشته باشد.

اما در شأن اقتصادی تصویر ایران ۱۴۲۴، به «ایران بزرگ»، «ایران منطقه‌ای» و «ایران بین‌المللی» می‌نگریم که از تعامل راهبردی با شرق، شراکت برادرانه با جهان اسلام و موازنه هوشمندانه با غرب برخوردار است. پروژه حیات تمدن نوین ایرانی - اسلامی در مرزهای «ایران بزرگ

و منطقه‌ای «ووقع می‌یابد و نه «مرزهای سیاسی فعلی». در میان جهان کم‌معنا «افتخار فرهنگی و هنری ایرانی» و «ارزش‌های نو اسلامی»، یک هویت جدی برای ایرانیان آینده خواهد بود. ایران بزرگ فرهنگی، به تحکیم نقش منطقه‌ای می‌اندیشد و آن را به ایران بزرگ اقتصادی و صنعتی (بر پایه مزیت‌های نفت و گاز، خودروسازی، لوازم خانگی، نساجی، کشاورزی صنعتی و ...) تبدیل می‌کند. **تمرکز ایران بر شکل‌گیری اقتصادهای مکمل با کشورهای هم‌پیمان جدید تجاری است:** توسعه شرکت‌های چندملیتی، بسته‌های تشویقی برای سرمایه‌گذاری ایرانیان خارج از کشور و واردات محصولات پایه^۱ از هر کشور جدیدی که بتوان به آن کالای صنعتی و کارخانه‌ای صادر کرد و تجارت را ثبات بخشید.

بدین منظور مرزهای اقتصاد ایران (دریایی، جاده‌ای و هوایی) باید به فراتر از مرزهای جغرافیایی ایران جابه‌جا شود و سیاست‌های همسایگی از طریق دیپلماسی در اولویت قرار گیرند (اشتراکات فرهنگی با برخی، اشتراکات اقتصادی با برخی، اشتراکات دینی با برخی، اشتراکات مرزی با برخی و ... پلتفرم این اقتصاد است). خلأهای اقتصادی متنوعی در کشورهای همسایه وجود دارند که در دسترس ایران است. پر کردن این خلأها، فرصتی است تا شریک اقتصادی کشورهای منطقه شویم، به نحوی که منافع آنها به اقتصاد ایران گره بخورد و ایران به مرکز تجارت منطقه تبدیل شود (هم فروشنده و هم خریدار بزرگ منطقه شویم).

در این تصویر، تمرکز ایران از «تیمه خام فروشی و واردات ماشین‌آلات صنعتی» به «صادرات با ارزش افزوده و دانش‌بنیان و خلاق» تبدیل شده است (خروج از اقتصاد رانتیر) و «مشارکت و تعامل جدی بین ایران و قدرت‌های نوظهور مانند هند، برزیل، کشورهای حوزه آفریقا و چین و روسیه و ...». در قالب ابرپروژه‌های ملی و منطقه‌ای و نیز حضور فعالانه و آگاهانه در ائتلاف‌ها، به صورت موازی استمرار دارد. **لذا ایران به طور کامل، در نظم جهانی غیرقابل صرف نظر بوده و به یک بازیگر کلیدی در شورای امنیت سازمان ملل متحد تبدیل شده است.** اعتماد حاکمیت به افراد متخصص نسل جدید و نخبه‌های تخصصی قوی برای پیشبرد پروژه‌های بین‌المللی ایران در چین، عراق، آفریقا و ... باعث شده ایران، کشور هم‌افزایی‌های منطقه‌ای محسوب شود و شرکت‌های فناوری منطقه را هدایت کند (گوی رقابت از ترکیه و امارات و عربستان رباییده می‌شود).

شکل ۶. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران بزرگ

مأخذ: همان.

۴-۳. فراخوان ایران مردمی: همیاری و تعاون مردمی، بخش خصوصی پیشران و نهاد خانواده به‌منزله سلول پیشرفت

نکته مهمی که در چشم‌انداز ایران آینده باید به آن توجه داشت، نقش کلیدی جامعه ایران در حل مشکلات پیش‌رو است. ایران عزیز بر اتکای ایرانیان با عزت و مستقل است. مردم ایران (چه ولایت‌مدار و چه غیره) نشان داده‌اند که با هیچ تغییری که آنها را نادیده بگیرد همراهی نخواهند کرد؛ بنابراین هر گونه اقدام تحولی و هر گونه تصمیم بنیانی بدون طبقات مردمی راه به جایی نخواهد برد. از آنجاکه غلبه بر مشکلات اقتصادی مستلزم اصلاحات و تحولات است، اتکا به ظرفیت‌های مردمی هم راهبردی مهم در حل مسائل اقتصادی است. رهبر معظم انقلاب بر این موضوع مهم در قالب جمهوری‌نظام تأکید دارند و می‌فرمایند: «راز پُرشکوه و افتخار بخش این نظام و ماندگاری این نظام همین دو کلمه است: یعنی «جمهوری» و «اسلامی». همراهی این دو کلمه با هم؛ و موجودی که از این دو کلمه تشکیل شده، باید هم پایدار بماند؛ هم جمهوری و هم اسلامی؛ مردم و اسلام؛ جمهوری یعنی مردم، اسلامی هم که یعنی اسلام؛ مردم‌سالاری دینی. به عبارت دیگر جمهوری اسلامی متکی به دل‌های میلیون‌ها انسان است. وقتی صدای واحدی از حنجره ده‌ها میلیون انسان با قدرت ادا می‌شود، این سخن قابل محو شدن نیست؛ امواج این سخن در دنیا باقی می‌ماند و ماندگار می‌شود»^۱.

شاید یکی از رازهای ناشناخته در بقای جمهوری اسلامی ایران در همین واقعیت نهفته باشد که با نارسایی‌ها و فشارهای بین‌المللی، کرامت و عزت مردم ایران به رسمیت شناخته شده است. نظام جمهوری اسلامی ایران که نخستین دستاورد انقلاب اسلامی ایران است بستری برای احیای عزت و استقلال ایرانیان شده و شیرینی عزت و پیگیری اراده ملی را به مردم چشانده است. **جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۲۴، عزت و کرامت شهروندان را علاوه بر یک مطالبه و حق، به عنوان عنصر مؤثر و مقوم و تداوم بخش در ارتقای نظام، در مرکز توجه قرار داده است.**

بهره‌گیری از ظرفیت مردم و نهادهای مردمی و حمایت از کانون خانواده (در شئون اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی)، تصویری از «ایران مردم‌پایه» را به ذهن متبادر می‌سازد؛ در این تصویر، عاملیت پیشرفت برای خانواده‌ها و مردم است و این دولت است که نقش خود را به کنشگری فعال در شبکه دیگر کنشگران در جهت تسهیلگری برای هم‌آفرینی اجتماعی ارتقا می‌دهد (جهاد سازندگی در ابتدای انقلاب اسلامی، گوشه‌ای از این تجربه موفق است). در این مسیر نیز باید در ابتدا، زیرساخت ارتباطات اجتماعی حاکمیت را توسعه داده و در واگذاری امور به مردم، دست به دامن نوآوری شد. دولت‌ها با ایفای نقش‌های گوناگون می‌توانند خدمات اجتماعی و اقتصادی نوین را در بستر کارآفرینی و نوآوری اجتماعی ارائه دهند. در این صورت، دولت به جای تلاش برای حل مشکلات باید بر توسعه «راه‌حل‌های اجتماعی خارج از دولت» و «اجتماعی‌سازی مسائل کلان کشور» تمرکز می‌کند (حتی امنیت نیز از مسیر اجتماعی‌سازی و شهروندان مسئولیت‌پذیر محقق می‌شود). رویکرد مردم‌پایگی به معنای تکثیر و تقویت بازیگران و نهادهای مردمی متنوع بوده و لازم است مواجهه غیر متمرکز جریان‌های مردمی برای حل مسائل اقتصادی-اجتماعی کشور خرج شود (از این رو پذیرش تنوع‌ها و گوناگونی‌های فرهنگی، الزام حکمرانی شده است). در این تصویر، نقش دولت، رقابت با مردم نیست، بلکه حمایت، پشتیبانی و ریل‌گذاری فعالیت‌های مولد مردمی و عمومی به کمک خانواده‌هاست. نقش دولت از «حل‌کننده همه مسائل کشور» به «توانمندساز» و «تنظیم‌گر» تبدیل شده است و ترسی از بزرگ شدن اصناف، قوت گرفتن بخش خصوصی و تداوم نقش اجتماعی بانوان ندارد. در این تصویر، «میدان‌های جدید اقتصادی برای استفاده از ظرفیت مردم»، «اجرای پروژه‌های عظیم ملی با تأمین مالی مردمی یا مشارکت عمومی-خصوصی»، «افزایش اختیارات و مسئولیت‌های مقامات استانی و احیای سازوکار پاسخ‌گویی اجتماعی ایشان»، مهیا و رونق یافته است. در ایران مردم‌پایه، نقش بخش خصوصی با بازوهای بین‌الملل، در رونق فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی، محیط زیستی بسیار کلیدی و حیاتی است و با این ثمره، ولایت‌مداری مردم‌نوشده است. دو استعاره «با مردم» و «برای مردم» در متن سیاست‌های اساسی قوا ارجحیت دارند.

۱. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با دست‌اندرکاران ساخت ناوشکن جماران ۱۳۸۸/۱۱/۳۰.

شکل ۷. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران مردمی

مأخذ: همان.

۴-۴. فراخوان ایران نوآفرین: هوشمندی، خردمندی، قدرت فناوری و جامعه مبتکر و خلاق

خلاقیت‌های بزرگ بر پایه ذوق، هنر و شهود جوامع بوده و هنر نزد ایرانیان است و بس. در این تصویر، هنر سیاستگذاری به سازوکارهای تصمیم‌گیری ملی رسوب کرده و در آن، ذوق، شهود، منطق و داده، درهم‌تنیده است. خلاقیت نه تنها در کسب و کار و اقتصاد مردمی، بلکه در نوآوری‌های سیاستی حکمرانان مشهود است.

ایران هوشمند به دنبال اقتصاد دانش‌بنیان، شرکت‌های «توسعه تحقیقات و توسعه علم و فناوری» بزرگ در کشور را خلق کرده است. تحقیقات و اکتشافات بزرگ مقیاس (در مقیاس چند میلیارد دلار) در جریان است و ایران، سرزمینی برای ریسک‌های بزرگ در حوزه علوم و فناوری‌های نوین است (پنجره فرصت‌ها توسط تحقیق و توسعه شرکت‌های بزرگ فناورانه همواره در حال بررسی و اقدام مقتضی است). همه رانت‌ها و سیاست‌های تشویقی برای بازیگران پیشران نوآوری (کسب و کار و حکمرانی) و خلق پنجره فرصت‌های جدید اقتصادی به کار گرفته می‌شود و حفاظت از مالکیت معنوی، یک ابزار سیاستی بسیار مهم است. فناوری‌های بنیادبرافکن مانند کوانتوم، هوش مصنوعی، بلاک چین و ... در حال بلوغ و تکامل هستند و ایران را به واسطه مزیت‌های زیرساختی (انرژی با قیمت پایین‌تر) و نیروی انسانی تحصیل کرده و فراگیر، به یک رقیب جدی در منطقه تبدیل کرده است. در این حوزه، تمرکز دولت ارتقای شاخص هزینه کرد تحقیق و توسعه به تولید ناخالص داخلی است و تا سال ۱۴۲۴ با توجه به هدایت سرمایه‌گذاری برای کسب و کارهای کوچک، متوسط و بزرگ و نیز بهبود واقعی محیط کسب و کار (مالیات، استاندارد، زمین، انرژی، مجوز و ...) به عدد ۵ درصد رسیده است (ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری).

با توجه به فشارهای بین‌المللی، مردم احساس می‌کنند که دولت با تمامی تنگناهای تحریمی، عقلانی‌تر از گذشته و مبتنی بر خرد فناورانه تصمیم می‌گیرد. دلیل این امر، توسعه فناوری‌ها و شکل گرفتن دولت الکترونیک و بدون کاغذ (در نهایت کارآمدی دولت در ارائه خدمات عمومی در مقایسه با کشورهای هم‌تراز) بوده است.

در «ایران عقلانی» فرایندهای تصمیم‌گیری حکمرانان، داده‌بنیاد، دانش‌بنیان و مبتنی بر مشارکت مردمان است، نه براساس احساسات و هیجانات و سلايق فردی یا گروهی یا جناحی مدیران (با آغاز حکمرانی هوشمند و پیشرفته، الیگارشى اقتصادی به‌طور کامل حذف شده است و با شفافیت ایجاد شده، منافع گروهی موضوعیت ندارد). لازمه ارتقای خرد جمعی در حوزه عمومی، ارتقای یادگیری مردم از طریق سلسله مشارکت آنها در تصمیم‌گیری و اقدامات عمومی است (تواتر موفقیت‌های کوچک مشارکت سیاسی-اقتصادی مردم). حکمرانی هوشمند از همراهی و ترکیب هوش مصنوعی، فناوری‌های موجود و نوین با قدرت تفکر گروه‌های بزرگی از افراد حاصل می‌شود که بهره‌مندی هم‌زمان از آنها می‌تواند منجر به حکمرانی اخلاقی‌تر و عادلانه‌تر نیز شود.^۱ همه سران قوا و مدیران ارشد کشور، دستیارهای تخصصی هوش مصنوعی با داده‌های تاریخی و بومی دارند.

لازم به توضیح است اعمال نوآوری‌های پرتکرار در سطح حکمرانی، نسل جدید را به باور مقاومت برای پیشرفت رسانده است. نسل جدید دریافته است هرچه آرمان‌ها، قابلیت‌ها و میدان اثر یا مغناطیس یک نظام حکمرانی، بزرگ‌تر باشد، دیر یا زود مورد تزامم کشورهای زیاده‌خواه قرار خواهد گرفت. به مردم القا شده است که چالش‌های بزرگ، بخش جدایی‌ناپذیر از حرکت رو به پیشرفت‌های بزرگ تمدنی است.

شکل ۸. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران نوآفرین

مأخذ: همان.

۱. باید توجه شود که هر دو شکل هوش مصنوعی و خرد جمعی فراتر از هوش فردی ساده هستند و به تنهایی می‌توانند سطحی از هوشمندی را ایجاد کنند، اما خرد جمعی برای کمک به حفظ ویژگی و نتایج اخلاقی و انسانی هوش مصنوعی مورد نیاز است؛ چراکه الگوریتم‌ها به اندازه کسانی که آنها را می‌سازند ناقص هستند، بنابراین باید به‌طور مرتب بررسی شوند.

۵-۴. فراخوان ایران ثروت: تولید هدفمند و تجارت راهبردی

تولید ثروت و مصرف بدون اسراف، از توصیه‌های دین اسلام و پیامبر اکرم (ص) است و هرگونه زهد در تولید، هرگز توصیه نشده است. با نزدیک شدن به افق ۱۴۲۴، جمهوری اسلامی ایران با در نظر گرفتن چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌رو، به دنبال راهبردهای جدیدی برای دستیابی به توسعه پایدار و اقتدار ملی است. در این راستا، شعار راهبردی «ایران ثروت» انتخاب شده است که به معنای واقعی کلمه، توانمندی‌ها و ظرفیت‌های کشور را به نمایش می‌گذارد.

یکی از اولویت‌های اصلی در افق ۱۴۳۰، مدیریت هم‌زمان تولید داخلی و واردات به واسطه بازار بزرگ منطقه‌ای است. این مسئله به معنای یافتن تعادل مناسب بین تولید داخلی و واردات کالاها و خدمات مورد نیاز کشور است. سیاست اصلی در این زمینه، تولید هدفمند و فناورانه است که بر اساس فناوری‌های پیشرفته و نوآورانه به جلو می‌رود. هدف این است که تولیدات داخلی منتخب منجر به تضمین امنیت ملی، کیفی سازی سطح صنعت و قابلیت رقابت با محصولات خارجی شود و نیازهای مختلف بازار داخلی و حتی بازارهای خارجی را برآورده کند. از سوی دیگر، حمایت از صنایع باید به صورت هدفمند و مبتنی بر شاخص‌های مشخصی انجام شود. این شاخص‌ها شامل: اشتغال پایدار و مهارت‌آفرین، ارزش‌آفرینی، اقتدارآفرینی، ارزش افزوده در صنایع اولویت‌دار، فناوری‌های گلوگاهی و حضور فعالانه در زنجیره‌های ارزش منطقه‌ای و جهانی است (با یادگیری‌های مستمر). این امر به معنای عدم حمایت افقی و عمودی از همه صنایع است.

تجارت راهبردی یکی دیگر از محورهای اصلی در شعار «ایران ثروت» است. این به معنای همکاری و تعامل با شرکای همسایه و هم‌سواز نظر سیاسی و اقتصادی است. با توجه به تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی خارجی، ایجاد جریان کالا و خدمات به گونه‌ای که آسیب‌پذیری اقتصادی و تجاری کشور را به حداقل برساند، اهمیت بسیاری دارد. ایجاد مسیرهای تجاری جدید و تقویت روابط اقتصادی با کشورهای منطقه‌ای و بین‌المللی از طریق هماهنگی فعالیت‌های دیپلماتی و میدانی و ظرفیت‌های مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، به افزایش امنیت اقتصادی کشور کمک کرده است. همچنین، توجه به توسعه صادرات متنوع و کاهش وابستگی به واردات محصولات دارای مزیت، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (ماهیت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی).

یکی از اولویت‌های اصلی در افق ۱۴۳۰، صادرات خدمات فنی و مهندسی است. با توجه به امکانات ملی، منابع سرزمینی و نیروی انسانی کشور، ایران ظرفیت بالایی در ارائه خدمات فنی و مهندسی به سایر کشورها دارد. این خدمات شامل: مهندسی ساخت و ساز، مهندسی انرژی، مهندسی صنایع و سایر حوزه‌های فنی و مهندسی است. صادرات خدمات فنی و مهندسی می‌تواند به عنوان یک منبع درآمد ارزی پایدار و با ارزش برای کشور عمل کند. با ظرفیت دانشگاه‌های متعدد و وسیع این مسئله می‌تواند به تثبیت توانمندی‌های فنی و مهندسی داخلی و بهبود کیفیت خدمات ارائه شده در داخل کشور کمک کند. به عبارت دیگر، صادرات خدمات فنی و مهندسی نه تنها به عنوان یک منبع درآمد، بلکه به عنوان یک عامل کلیدی در توسعه اقتصادی و فناوری کشور محسوب می‌شود.

علاوه بر این، ایران دارای ظرفیت‌های اقتصادی ویژه‌ای است که می‌تواند نقش مهمی در توسعه اقتصادی کشور ایفا کند. این ظرفیت‌ها شامل: معدن و صنایع معدنی، گوهر سنگ‌ها، پتروشیمی، نفت و گاز، صنایع فرهنگی، صنایع دریایی، انرژی، صنایع نساجی و قطعه‌سازی حوزه لوازم خانگی و خودروسازی است.

شکل ۹. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران ثروت

مأخذ: همان.

۴-۶. فراخوان ایران تاب‌آور: اقتدار، قدرت، حماسه‌گری، استقلال و عزت‌مندی

تواتر رویدادهای بنیادبرافکن مانند تغییرات اقلیمی، جنگ‌های منطقه‌ای، ائتلاف‌های غیرقابل پیش‌بینی، تغییر شتابان فناوری‌های پیشرفته و اختلالات اقتصادی، تاب‌آوری را به یک الزام راهبردی برای کشورها تبدیل کرده است. جهان ۱۴۲۴، جهان استمرار رویدادهای بنیادبرافکن است (اصطلاح ووکا^۱: پُر نوسان، با عدم قطعیت فراوان، پیچیده و پُر ابهام در آینده‌پژوهی نیز به همین موضوع تأکید دارد). ایران تاب‌آور مستلزم حکمرانی «آینده‌پذیر، آماده، خودآگاه و فعال» است. اتفاقات پی‌درپی و فشار دشمنان، از ایران یک کشور صاحب‌سبک و مبتکر ساخته است (مانند ژاپن در مسئله زلزله)، به‌طوری‌که مهارت‌های کنترلی و مدیریت تنش‌های ایران، بسیار قوت گرفته است. ایران به این قابلیت دست یافته است که در برابر هر اتفاق غیرقابل پیش‌بینی، با حفظ استقلال خویش ابتکار بین‌المللی دارد و حمله‌ها را به کمک شبکه بین‌المللی خود (کشورهای با منافع اقتصادی جدید و کشورهای محور مقاومت + ایرانیان خارج از کشور) می‌تواند مدیریت کند. در این تصویر اقتدار، عظمت در سطح فرمانطقه‌ای و بالندگی عمران/توسعه پایدار متوازن در سطح فرو منطقه‌ای رقم خورده است.

عوارض ناشی از ناترازی‌های ارزی، ریالی، انرژی و نیروی انسانی تا حد خوبی مرتفع شده و آسیب‌پذیری کشور هم در دو بُعد ذهنی (افکار عمومی) و هم عینی ترمیم شده است؛ باین حال پنجره فرصت‌های ویژه در سطح بین‌المللی، مورد بهره‌برداری ایران است (ایران هاب سوآپ و تبادل انرژی در منطقه). ابتکارات بین‌المللی نظیر کشت فراسرزمینی و ایجاد مراکز تراربخته منطقه‌ای (برای استانداردها، دساز و تولید ذیل برند مشترک) بخش مهمی از مسئله امنیت غذایی را پوشش می‌دهد. هر چند که تدابیر داخلی در حوزه آب و مسئله غذا، مقوم این فعالیت‌ها بوده است.

مشارکت‌های هدفمند در برخی زیرساخت‌ها مانند راه‌آهن با کشورهای پیشرو نظیر چین، هند و روسیه و کشورهای آفریقایی و مستقل مشترک المنافع، باعث شده است، امنیت ایران مسئله جدی منافع اقتصادی آنها باشد و به‌صورت خودکار، رایزنی‌های بین‌المللی برای مقابله با تحریک ایران و فشارهای تحریمی، بیش‌ازپیش صورت گیرد (مانند تجربه هند برای عدم تحریم بندر چابهار).

1. VUCCA

شکل ۱۰. مهم‌ترین مضامین پایه‌ای فراخوان ایران تاب‌آور

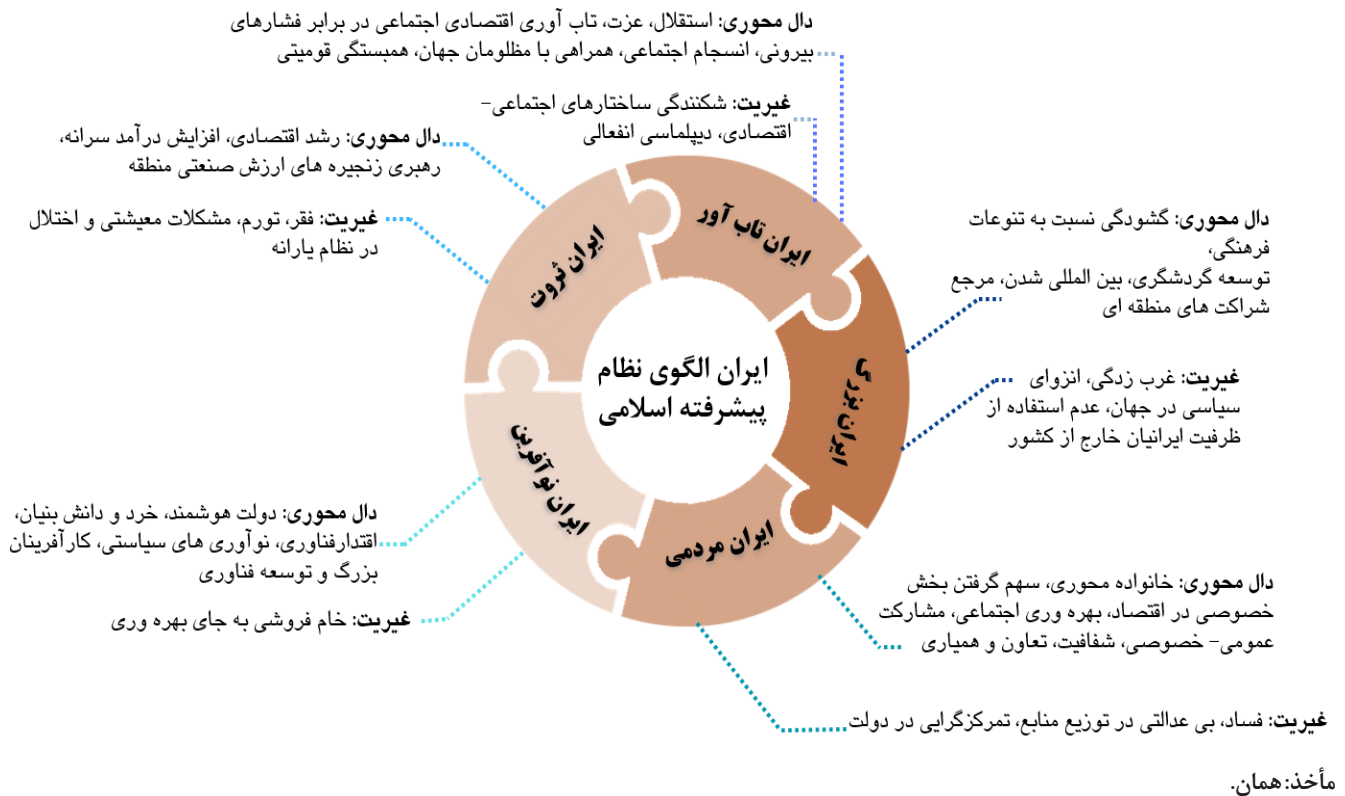
مأخذ: همان.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

چشم‌انداز ایران ۱۴۲۴ بیش از سندنویسی بوده و ایران قوی را با رویکرد نوین هم‌آفرینی (فراخوان تصویرهای پیشرفت با مشارکت مهم‌ترین ذی‌نفعان مردمی و حاکمیتی)، آرزومند است. شرط پیشرفت چندجانبه تا رسیدن به الگوی پیشرفته نظام اسلامی، نوسازی حکمرانی و اتقان در سازوکار تصمیم‌گیری ملی است تا مسائل و موانع اصلی حرکت پیشرفت، محو شوند. آنگاه عرصه‌های حکمرانی پیشرفت مبتنی بر پنج تصویر بدیل یا تلفیقی رخ‌نمایان می‌کند (شکل ۱۱). ایران مردمی، ایران بزرگ، ایران ثروت، ایران نوآفرین و ایران تاب‌آور، استعاره‌هایی هستند که با خود، نظام معنایی و اولویت‌های ملی منحصری را به دنبال دارند.

شکل ۱۱. ایران الگوی نظام پیشرفته اسلامی مبتنی بر پنج استعاره پیشرفت

اکنون خلق تصویر ملی مبتنی بر استعاره‌های فوق، الزامات مختلفی را می‌طلبد که از جمله آن:

(الف) چشم‌انداز ایران ۱۴۲۴ به قابلیت‌ها و صلاحیت‌های جدید حکمرانی برای خلق چشم‌اندازهای پویا (به‌جای ارائه یک خط پایان مشخص یا یک قله صرف برای کشور) توجه می‌کند.

(ب) با توجه به دشواری ایجاد تغییر در ساختارهای دیوان سالار دولتی، برای خلق رؤیای آینده به **رهبران اجتماعی** (به‌مثابه کنشگران میانجی یا میان‌مرزی) نیاز خواهد بود. آنچه به ما کمک می‌کند این است که انسان‌ها با یکدیگر ریزنهادهای موفقیت را شکل دهند، کنشگر شوند و با حاکمیت صحبت کنند، تاروئای اجتماعی، ملی و وحدت‌بخش شکل بگیرد.

(ج) با توجه به روندهای آینده حکمرانی، پیش‌بینی می‌شود استفاده از فناوری‌های نوین شناختی و ادراکی به‌ویژه هوش مصنوعی در ساخت تصویر بسیار مؤثر باشد.

(د) در تصویر ایران آینده باید از همه ظرفیت‌های رؤیاسازی ادبی و معنوی مانند شعر، موسیقی، آواز، معماری، داستان و... بهره بگیریم تا بتوانیم رؤیا و تصویر ملی معنا بخش خود را ایجاد کنیم [۳].

(ه) **مسیر آینده پژوهش:** تصویر ایران ۱۴۲۴، لازم است از طریق گفتگوهای فراگیر ملی، پنل‌های خبرگی، پنل‌های شهروندی (برای مثال از طریق برنامه تلفن همراه)، مسابقات چالشی برای نوجوانان، کرسی‌های آزاداندیشی دانشگاهی، مسابقات هنری (اعم از شعر، قصه، عکاسی و...) و مشارکت بخش مدنی (انجمن‌ها، تشکل‌ها و...) در نهایت فراتر کتب و فراتحلیل محتوا، مورد بحث و اجماع قرار گیرد.

پیوست- خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش

این گزارش، براساس مطالعات و بررسی‌های خبرگانی صورت گرفته از سال ۱۴۰۱ شامل برگزاری سه رویداد ملی شناسایی مسائل نوپدید ایران آینده (نوآیند)،^۱ پنل‌های تخصصی با آینده‌پژوهان پیشکسوت و جوان، مصاحبه‌های تخصصی با خبرگان اندیشگاهی، تدوین گزارش در زمینه هم‌آفرینی تصویر ایران آینده [۲]، برگزاری جلسات با دستگاه‌ها (شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم، وزارت صمت،...) و جلسات تکمیلی با کارشناسان تدوین شده است. خبرگانی که در این طرح اعم از مصاحبه، شرکت در پنل، نظریه‌گیری در گزارش مشارکت داشته‌اند، در جدول ذیل ارائه شده است.

1 .<https://noayandevent.ir>

جدول ۱ پیوست. خبرگان مشارکت‌کننده در پژوهش

نوع مشارکت‌گیری	افراد
مصاحبه‌شوندگان	حمیدرضا فروگزاده، ^۱ علی‌اصغر پورعزت، ^۲ محسن بهرامی، ^۳ مصطفی تقوی، ^۴ حامد سروری، ^۵ محمد مجید فولادگر، ^۶ شقایق حق‌جوی جوانمرد، ^۷ علی بابایی، ^۸ مجتبی لشکر بلوکی، ^۹ سجاد هجری، ^{۱۰} محمد عبدالحسین زاده، ^{۱۱} مهدی الیاسی، ^{۱۲} مهکامه طاعتی، ^{۱۳} نعیم اورزانی، ^{۱۴} کامیار محبوبیان، ^{۱۵} ابوالفضل عمویی، ^{۱۶} مازیار عطاری، ^{۱۷} علیرضا شاه‌میرزایی، ^{۱۸} مریم اردبیلی. ^{۱۹}
خبرگان نشست آینده‌پژوهان پیشکسوت	علی‌اصغر پورعزت، علی‌مبینی‌دهکردی، ^{۲۰} صابر میرزایی، ^{۲۱} محسن بهرامی، محمدرحیم عیوضی. ^{۲۲}
خبرگان نشست آینده‌پژوهان جوان	حسن بیگ محمدلو، ^{۲۳} مازیار عطاری، مهدی رحیمی، ^{۲۴} سجاد هجری، ^{۲۵} علی‌چاپرک، ^{۲۶} محمد حسینی‌مقدم، ^{۲۷} احمد کوهی، ^{۲۸} مریم اردبیلی، علی‌زارع میرک‌آباد، ^{۲۹} محمد مجید فولادگر.
خبرگان نشست سیاست‌پژوهان	سیدآرش وکیلان، ^{۳۰} محسن دنیوی، ^{۳۱} صالح اسکندری، ^{۳۲} محمد مهدی ذوالفقارزاده، ^{۳۳} حسن بیگ محمدلو، میثم مهدیار، ^{۳۴} محمد جلال، ^{۳۵} محمد هادی راجی، صابر اکبری خضری. ^{۳۶}

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.

۳. عضو هیئت علمی دانشگاه امیرکبیر.

۴. عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی شریف.

۵. دکتری تاریخ و فعال اندیشگاهی.

۶. معاون هماهنگی و محیط کسب و کار وزارت صمت.

۷. رئیس سابق مرکز توسعه فناوری‌های راهبردی معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان.

۸. مدیرکل دفتر فناوری و نوآوری وزارت صمت.

۹. مشاور ارشد استراتژی و سرمایه‌گذاری شرکت‌ها.

۱۰. فعال اندیشگاهی و مدیر گروه فرهنگی پژوهشکده حکمت.

۱۱. معاون دفتر مدیریت مرکز پژوهش‌های مجلس.

۱۲. معاون سیاستگذاری معاونت علمی و فناوری ریاست‌جمهوری.

۱۳. دانش‌آموخته دکتری آینده‌پژوهی.

۱۴. معاون امور مجامع و شوراهای تخصصی حوزه ریاست مجلس شورای اسلامی.

۱۵. مدیر ارتباطات مردمی حوزه ریاست مجلس شورای اسلامی.

۱۶. دستیار ویژه رئیس مجلس در امور بین‌الملل.

۱۷. مدیر عامل بنیاد توسعه فردا.

۱۸. معاون بازرگانی سابق وزارت صمت.

۱۹. رئیس اداره کل زنان و خانواده شهرداری تهران.

۲۰. عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.

۲۱. معاون نوآوری و فناوری‌های آینده‌ساز مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت.

۲۲. عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد.

۲۳. عضو هیئت علمی پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام.

۲۴. عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۲۵. مدیر گروه اجتماعی و فرهنگی پژوهشکده حکمت.

۲۶. عضو هیئت علمی پژوهشگاه نیرو.

۲۷. عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی اجتماعی و تمدنی.

۲۸. عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.

۲۹. دانش‌آموخته دکتری آینده‌پژوهی.

۳۰. مدیرکل فرهنگی و اجتماعی مرکز ملی فضای مجازی.

۳۱. مدیر گروه سیاستگذاری و مطالعات راهبردی پژوهشکده فرهنگ و هنر.

۳۲. دکتری علوم سیاسی.

۳۳. مدیرکل سیاستگذاری فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

۳۴. عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی.

۳۵. مشاور سابق وزیر اقتصاد.

۳۶. دکتری مردم‌شناسی دانشگاه تهران.

نوع مشارکت‌گیری	افراد
خبرگان نشست سیاست‌گذاران	محمدجواد لاریجانی ^۱ ، غلامرضا گودرزی ^۲ ، امیرعلی سیف‌الدین ^۳
خبرگان نشست اهالی رسانه و هنرمندان	بابک خواجه‌پاشا ^۴ ، مجتبی قافله‌باشی ^۵ ، حمیدرضا غفاری ^۶ ، اسماعیل هاشم‌آبادی ^۷ ، محمد مهدی جلالیان ^۸ ، محمد جنتی ^۹ ، میلاد حبیبی ^{۱۰} ، علیرضا کیقبادی ^{۱۱}

منابع و مآخذ

[1] Voros, J. (2003). A generic foresight process framework. foresight, 5(3), 10-21

- [۲] نصر اصفهانی، علیرضا و برومند کاخکی، احمد و عبدالحمید، مهدی و کوهی اصفهانی، احمد. منشور هم‌آفرینی تصویر ایران آینده، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۹۱۸۹.
- [۳] نصر اصفهانی، علیرضا و لسان طوسی، فهیمه و نجفی رستاقی، حیدر و برومند کاخکی، احمد. مقدمه‌ای بر تصویر ایران تاب‌آور، مرکز پژوهش‌های مجلس. شماره مسلسل ۲۰۱۷۶.
- [۴] بهشتی، سید محمد. مبانی نظری قانون اساسی، نشر بقعه، ۱۳۷۸.

۱. مدیر پژوهشگاه دانش‌های بنیادی.
۲. رئیس مرکز آمار ایران.
۳. عضو هیئت‌علمی دانشگاه تهران.
۴. کارگردان فیلم سینمایی در آغوش یک درخت.
۵. مدیر کارگروه پیشرفت رسانه ملی.
۶. تهیه‌کننده برنامه نوجوان.
۷. قائم‌مقام جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی.
۸. مدیرعامل استودیو کمیکا.
۹. کارگردان انیمیشن بچه زرنج.
۱۰. نویسنده برگزیده جشنواره کتاب پیشرفت.
۱۱. پژوهشگر حوزه رسانه.

گزیده سیاستی

مجلس شورای اسلامی، طبق قانون اساسی، ریل‌گذار آینده کشور است و لازم است نقش مهمی در چشم‌انداز جدید کشور، ایفا نماید. برای این اساس طرح هم‌آفرینی ایران آینده در پنج استعاره پیشرفت «ایران مردمی، بزرگ، نوآفرین، ثروت و تاب‌آور» ارائه شده است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ ☎ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ ✉ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir